

KİTABİYAT/BOOK REVIEWS

Christine Laidlaw, **The British in the Levant, Trade and Perceptions of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century**, I. B. Tauris Publishers, London 2010, XIV + 273 pages.

Yazar Christine Laidlaw uzun yıllar İngiliz hariciyesinde diplomat olarak görev yapmış ve bu kitabın dayandığı doktora tezini 2005 Edinburhg Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Kitapta 1766-1775 yılları arasındaki İstanbul elçisi John Murray'nin faaliyetleri çerçevesinde, 18. yüzyılda İstanbul'da ve imparatorluğun diğer iki önemli ticaret kenti İzmir ve Halep'teki İngiliz ticari ve diplomatik yapısı, bu şehirlerdeki yardımcı görevler ifa eden İngiliz memurlar ve görevliler ile İngilizlerin bu şehirlerdeki sosyal, siyasi ve iktisadi durumlarını incelemiştir. Kitap giriş ve sonuç dahil toplam 6 bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümü olarak tasarlanmış olan birinci bölümde, metodoloji, kaynaklar ve genel bir giriş ile birlikte Levant şirketinin kısa tarihi incelenmiştir. Eserin ana kaynaklarını İngiliz arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Bu belgeler İngiliz Ulusal Arşivi'nde (The National Archives) bulunan İstanbul'daki İngiliz elçiliğine ait yazışmaların bulunduğu SP (State Papers) 97 fonu ile Levant Şirketi'ne ait yazışma koleksiyonlarından ibaret olan SP 105 ve SP 110 tasnifindeki defterlerdir.

Yöneticiler başlıklı ikinci bölümde Levant şirketinin İstanbul, İzmir ve Halep'teki ticari ve diplomatik temsilciliklerindeki idari ve mali yapı ile görevlilerin yönetim mekanizması içerisindeki rolleri bu görevlilere ödenen maaşlar konu edinilmiştir. Yazar özellikle memurlar ile ilgili bölümlerde Doğu Hindistan Şirketi ile Levant Şirketi arasında uygulama bakımından karşılaştırmalar yaparak şirketler arası uygulama farklılıklarına dikkat çekmektedir. Bu bölümdeki en dikkat çekici nokta 1766-1775 yılları arasında İstanbul'da İngiliz elçisi olarak bulunan John Murray'nin hayatı diplomatik faaliyetlerine dair olan kısımdır. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasındaki

yoğun diplomasi trafiği, İngiltere-Osmanlı ilişkilerde yaşanan gerginlikler ve Levant ticaretinin derin açmazları içinde 9 yıl boyunca elçi olarak İstanbul'da bulunan ve hayatı hakkında şimdiye kadar hemen hemen hiçbir şey yazılmamış olan John Murray'ın hayat hikayesine dair kısımlar bu bölümü daha da değerli kılmaktadır. Nitekim şimdiye kadar 18. yüzyılda elçilik yapan herhangi bir İngiliz diplomatın hayat hikayesi bu kadar ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Yazar bu bölümde Murray'ın hayat hikayesini, daha sonra elçi olarak görev yaptığı Venedik'teki yılları ile birlikte anlatmakta ve ardından İstanbul'daki diplomatik faaliyetlerini ele almaktadır. Murray'ın 1770 Çeşme baskınında Rus donanmasına İngiliz subayların yardım ve rehberlik ettiği iddiaları karşısındaki çaresizliği ve maruz kaldığı ama asla fark edemediği Fransız casusların faaliyetleri gibi örnekler, 18. yüzyılda İstanbul'da diplomatik uygulamalar karşısında bir elçinin yaşadığı zorlukları göstermesi bakımından önemlidir.

Üçüncü bölüm diplomatik ve ticari temsilciliklerde görev yapan din adamlarına ayrılmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda şirket tarafından istihdam edilen İngiliz din adamlarını inceleyen yazar, rahiplerin İngiltere'ye göre çok da müreffeh bir hayat sürmediklerini tespit ettiği bu kimselerin bu görevleri talep ve kabul etmelerinin nedenlerinin başında doğu kilisesini daha yakından tanıma, kutsal yerleri ziyaret etme ve araştırmalar yapma gayesine bağlar. Nitekim özellikle araştırma yapma ve kitap toplama gayesi ile Levant'ta görev alan ve İngiltere'ye döndükten sonra, 1683 yılında Oxford Üniversitesi'nde Arapça ve Süryanice profesörü olarak görev yapan Richard Pococke bu rahipler arasında ilginç bir örnektir. Bunun gibi ilginç örnekler dışında bazı din adamlarının öldüklerinde bıraktıkları mal varlıklarına bakarak sadece dini gayelerle Levant'ta bulunmadıkları ve çeşitli şekillerde ticari faaliyetlerde buldukları sonucuna ulaşır. Bir diğer önemli tespit tamamı protestan mezhebine mensup olan bu rahiplerin protestanlıkta yeri olmaması nedeniyle herhangi bir şekilde misyonerlik faaliyetinde bulunmadıkları tespitidir.

Kitabın dördüncü bölüm hekimlere ayrılmıştır. Levant'ta tıbbi hizmet veren hekimler, rahipler gibi şirket tarafından maaşlı olarak istihdam edilmemişler.

Yazarın tespitlerine göre bu hekimlerin kendi istekleri ile Levant'a gelmişler ve sadece verdikleri hizmetler karşılığında para talep etmişlerdir. Kitapta 18. yüzyılda İzmir'de şirket tarafından kurulan bir gemiciler hastanesi ve Haleb'de görev yapan, başta İskoç asıllı Alexander ve Patrick Russell kardeşler olmak üzere, hekimlerin faaliyetleri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Beşinci bölüm Levant'ta ikamet eden İngilizlerin aile yaşamları ve eğlence hayatlarına dair gözlemlerden hareketle İstanbul, İzmir ve Haleb'deki durumları incelenmiştir. Osmanlı topraklarında birer yabancı olarak tüccarların ve diplomatik temsilcilerin sayıca az kısmı ailece Osmanlı şehirlerinde ikamet etmektedirler. Özellikle genç yaşta ticaret maksatlı olarak gelenlerin büyük çoğunluğu bekârdır. Evliler görece orta yaşlı tüccarlar ve diplomatik memurlardır. Öte yandan çoğu kez kendileri de farklı bir kültüre ait bir toplumda yaşamının getirdiği zorluklardan şikâyet eden, uzun ve yorucu yolculuk şartlarının tehlikelerini göze alamayan kimselerin, Levant'a ailelerini getirmekten çekindikleri anlaşılmaktadır. Ancak kimi İngilizlerin Osmanlı tebasından Hristiyan kadınlarla evlenmeleri meselenin farklı bir boyutunu oluşturmakta olup, yazar elde edebildiği örneklerle dayanarak bu evliliklerin oluşturduğu aile yaşamı ve bu evlilikler nedeniyle zaman zaman yaşanan ahidname tartışmaları ve hukuki sorunları da ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, kimi zaman geriye doğru, 17. yüzyıla ait ayrıntıları da bütünlüğü sağlamak maksatlı olarak sık sık kullanan Laidlaw'ın bu çalışması, başta İstanbul'daki elçi Jonh Murray olmak üzere İzmir ve Haleb'deki İngiliz tüccarlar ve diplomatlarının, rahiplerin ve hekimlerin yabancısı oldukları Osmanlı topraklarındaki yaşamlarına dair dikkate değer bir tarih araştırmasıdır.

Dr. M. Sait TÜRKHAN
İstanbul Üniversitesi